

Országos szakmai ajánlás a tanítóképzés számára
MORÁLIS NEVELÉSRE TÖRTÉNŐ FELKÉSZÍTÉS TERÉN

Bevezetés

Az oktatáspolitikai közoktatás egyik kiemelt feladatául jelöli meg a morális nevelést, melynek érdekében 2013-ban az általános iskolákban felmenő rendszerben elindították az erkölcsstan tárgy bevezetését. A 2012-ben megújított Nemzeti Alaptanterv a köznevelés feladatai között kiemelten, az első helyen szerepelteti az erkölcsstan oktatását, melyet a kötelező tanórák közé sorol. Az alaptanterv a tárgyat az első négy osztályban több műveltségterület közös metszetében helyezi el: a Magyar nyelv és irodalom, az Ember és társadalom, az Életvitel és gyakorlat, valamint a Művészetek fejlesztési követelményei alapján, az életkori sajátosságoknak megfelelően a személyiségfejlődés és a szocializáció szempontjából lényeges magatartásminták és életvezetési normák közvetítését emeli ki mint elsődleges célokat. Az 5-8. évfolyamon az Ember és társadalom műveltségterület, azon belül is az erkölcsstan és az etika közműveltségi tartalmai lesznek irányadók.

A NAT alapján ugyanakkor a morális nevelés nem korlátozódik egyetlen tárgyra, az erkölcsstan oktatására, hanem a tanórák mellett a teljes iskolai környezet, a pedagógusok magatartási és életviteli példája, valamint az osztályközösség mindennapi élete együttesen adják a nevelés összetett hatását. Ennek érdekében a morális nevelés feladata nem lehet a normák pusztán ismertetése vagy közvetítése, a kérdésekre adott kizárólagos válaszok megmutatása, hanem a különböző álláspontok párbeszédének elősegítése, a jó döntés felé vezető gondolkodás ösztönzése. A nevelés során rá kell vezetni a gyermekeket, miként lehet értelmezni és elemezni azok az élethelyzeteket, amelyek morális döntést igényelnek.

A morális nevelés terén ezért kiemelt jelentőségű, hogy a fejlesztés kiterjedjen azokra a képességekre, amelyek a jó és rossz döntés megkülönböztetésében, a helyes döntés felismerésében szerepet játszhatnak vagy annak mintegy határterületeit képezik. Így a nevelés feladatai érintkeznek a kritikai gondolkodás, a gondolkodásfejlesztés, az aktív állampolgárságra és demokráciára nevelés, valamint a médianevelés egyes kérdéseivel.

A 21. századi életformára való felkészítés elvárásainak megfelelően a morális nevelés ki kell terjedjen a jelenkor legújabb problémáira és jelenségeire. A gyermekek a természeti, épített és szociális környezet mellett jelentős mértékben technikai, digitális környezetben nőnek fel, így szükségessé válik, hogy a nevelés szem előtt tartsa ez utóbbi sajátosságait is. Szembetűnő, hogy a szocializáció folyamatainak közege is mind nagyobb részben kerül át a gyermekek digitális környezetébe, ezért a morális nevelés terén elengedhetetlen olyan pedagógiai módszerek kifejlesztése, amelyek igazodnak az új kihívásokhoz.

Az egész életen át tartó tanulás ma érvényesülő alapelve a pedagógusképzésben és a továbbképzésben is hangsúlyossá vált. Nincs ez másként a morális nevelés terén sem: már az erkölcsstan tantárgy közelmúltbeli bevezetése is elkerülhetlenné tette a pedagógusok nevelőmunkájának folyamatos fejlesztését, a

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

társadalmi és életmódbeli változások pedig megkívánják, hogy a gyermeknevelésben tájékozott, naprakész információval rendelkező, a változásokat érzékenyen követő és azokra megfelelően reagáló, tudásukat és módszereiket folyamatosan továbbfejlesztő pedagógusok vegyenek részt.

Ajánlások

1. A morális nevelés hallgatólagos összetevője

Természetes módon az erkölcsstan mint önálló tantárgy bevezetését megelőzően is folyt morális nevelés az iskolákban: más tárgyakba illesztve óhatatlanul is felmerültek olyan kérdések, amelyek morális döntést igényeltek. Sokszor azonban nem a tanítás tartalmi, hanem a pedagógus magatartása, viselkedése lesz meghatározó e kérdésekben. Kisgyermek körében a pedagógus mint nevelő elsődleges morális hatását kevésbé éri el szavaival, mintsem tetteivel. A hiteles pedagógus magatartása – a mód, ahogyan a gyermekekkel foglalkozik – összhangban van mindazzal, amit számukra tanít. A pedagógus egyfajta példakép, akitől a gyermekek megtanulják, miként viselkedjenek társaikkal, hogyan oldjanak fel konfliktusokat, mi a helyes magatartás és beszédmód a különböző emberi kapcsolatokban és szituációkban; a pedagógus már pusztán jelenlétével is nevelhet. A gyermekek követik a tanítótól látott magatartásmintákat, ezért a pedagógusnak viselkedésével is közvetítenie kell a morális nevelés értékrendjét.

A felkészítés során tehát törekedni kell arra, hogy a pedagógusjelöltek a maga komplexitásában ismerjék meg a morális nevelés lehetőségeit. A jó gyakorlatok bemutatásával, az aktív részvételre ösztönző képzési módok alkalmazásával a hallgatók alkalmassá válnak a nevelés verbális eszközökön túli formáinak implementációjára, a hatékony morális nevelés készségszintű gyakorlatára.

2. Önismeret és empátia

A pedagógusnak egyszerre kell fejlett önismerettel rendelkeznie és hozzásegítenie a gyermekeket önmaguk jobb megismeréséhez. Az önismeret elengedhetetlen az embertársak megismeréséhez és megértéséhez. A morális nevelés egyik jelentős célja, hogy az önismereten keresztül közelebb vigye a gyermeket társaihoz, a környezetében élő emberekhez. Az empátia az önismeret fejlesztésével érhető el: a gyermek, felismerve a másokban a hozzá hasonló embert, képes lesz megismerni annak érzéseit, gondolkodását. A társak érzéseit és érzelmeit így sajátjain keresztül fedezi fel, jól értelmezi a másik ember gesztusait, viselkedési jeleit, közvetlen tapasztalatot szerezve ezáltal a társ érzéseiről vagy éppen pillanatnyi érzelmi állapotáról. Az empátia kialakításához gazdag társas interakciókra van szükség, melyhez a pedagógusnak az alkalmak megteremtésén túlmenően a kommunikációs folyamatok és az interakciók irányítását is fel kell vállalnia. A morális nevelés tehát magában foglalja a valós vagy életszerűen dramatizált helyzetek felépítését.

Az empátia fejlődését elősegítő morális nevelés mind az affektív, mind a kognitív empátia lehetőségét szem előtt tartja. Az affektív empátia a társak nonverbális kommunikációjából, viselkedéséből következtet azokról.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

érzelmeire és érzéseire: ennek fejlesztéséhez közvetlen, szemtől-szemben folytatott kommunikációra, egymásra hangolódásra, közös tevékenységekre van szükség. A kognitív empátia elsajátítása ezt egészíti ki azzal, hogy a gyermek képessé válik a társak érzelmeiről való gondolkodásra: ebben kevésbé jelentősek a társ viselkedésbeli jelei, hangsúlyosabbak azonban a gyermek ismeretei a helyzetről és saját érzelmeiről – ezek alapján értheti meg a társ érzelmeit. A kognitív empátia fejlesztésének ezért különös jelentősége van a közvetett, eszközökön keresztül folytatott interakciókban, ahol a gyermek el van zárva társai nonverbális jelzéseitől.

3. Módszertan

A morális nevelés terén az elméleti alapok, források ismeretében a tanítóknak módszertani döntéseket kell hozniuk, melyekhez útmutatást találnak az erkölcsstan tárgy tankönyveihez kiadott tanári kézikönyvekben. A morális nevelésnek és az erkölcsstan oktatásának (a feladat újdonságából is adódóan) mindaddig nem volt önállóan kidolgozott módszertana, így a tevékenységek során a tanító általános módszertani ismereteire és kreativitására van szükség. Ez a helyzet egyszerre lehet veszélyes és szerencsés: veszélyes, amennyiben a tanító nem képes megfelelően választani a módszertani lehetőségek közül, és az erkölcsstan célkitűzéséhez nem illeszkedő (például az interaktivitást mellőző) eszközöket választ – de ugyanakkor szerencsés, mivel teret nyit a tanító egyéni kreativitásának kibontakoztatására, módszertani újítások bevezetésére. Ennek következtében más tárgyak módszertana az erkölcsstanban is jól alkalmazható.

Kétségtelen azonban, hogy az erkölcsstan a módszertani újítást is megköveteli – azaz, nem emelhető egyszerűen át egy másik tárgy módszertana. A módszertanban kitüntetett szerepet kaphat a mesepedagógia, a drámapedagógia és a gyermekfilozófia. A magyar nyelv és irodalom terén a mesék mindig is központi jelentőséggel bírtak, az erkölcsstan tárgy bevezetését megelőzően az etikai tartalmak legfontosabb közvetítőinek számítottak. Közhely, hogy a mesék (legyen szó akár népmesékről, akár műmesékről) komoly erkölcsi mondanivalót és tanulságot hordoznak, mégpedig a gyermekek számára könnyen érthető formában. A meséken keresztül az erkölcsi kérdések sikeresen közelíthetők a gyermekekhez, a mesékről folytatott beszélgetések, feldolgozó foglalkozások pedig elmélyítik a normák, az értékpreferenciák és az ítéletalkotás megértését.

Hasonló okokból sikeres a drámapedagógia alkalmazása is. A gyermekek számára ismerős mindennapi élethelyzetek aktív megjelenítése a korábbiak mellett lehetővé teszi a különböző szerepek, nézőpontok felismerését és elfogadását, a szituációk érzékletes megjelenítésével pedig még élénkebbé válik az élmény. Mivel a morális nevelésnek nem lehet célja valamiféle jól meghatározott tudásanyag elsajátítása, ezért az értékek és normák interiorizálása érdekében minél élénkebb részvételre van szükség – sőt, kijelenthető, hogy a pedagógus a gyermekek aktivitásának megfelelő irányításával érheti el a legnagyobb hatást a nevelés terén.

A gyermekfilozófia eszközei minden átfogó probléma megértéséhez felhasználhatóak, így hatékonyak a morális kérdések tárgyalásában is. A gyermekeket már nagyon korán elkezdi foglalkoztatni több olyan kérdés, amely a filozófiai gondolkodás segítségével válaszolható meg, a gyermekfilozófia pedig megmutatja azokat a lehetőségeket, miként lehet a nevelés során kiaknázni a gyermekek e sajátos érdeklődését. Diszciplínaként a gyermekfilozófia felfogása sokban

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

illeszkedik az morális nevelés igényeihez. A gyermek az őt ért benyomások alapján önkéntelenül is megpróbál összefüggéseket felismerni, mert számára a világ így válik érthetővé és kezelhetővé. A gyermekfilozófia azonban nem csupán egyfajta eszköz a problémák tárgyalásához, hanem nagy szerepe van a gondolkodás fejlesztésében is. Segítségével a gyermekek képessé válnak a kérdések, problémák, konfliktusok több nézőpontból történő megértésére, szélesebb perspektíva alkalmazására. A gyermekfilozófia segítségével olyan eszköz kerül a pedagógusok kezébe, amellyel lehetővé válik a széleskörű diszkusszió, az elemző és a kritikai attitűdök fejlesztése, valamint a problémák megértéséhez szükséges háttérismeretek kialakítása.

A kiforrott módszertan hiánya a morális nevelés terén széles lehetőséget biztosít az újításra: a pedagógiai munkában egyébként is folyamatosan szükség van innovációra, de e területen ez még inkább hangsúlyozható. A pedagógusoknak nyitottnak kell lenniük az újdonságok iránt, de egyben képesnek kell lenniük az önálló újításra, a kreatív, egyéni megoldásokra. A más tárgyak tantárgypedagógiájában elsajátított módszerek átdolgozásában, továbbfejlesztésében, a morális nevelés igényeihez történő formálásában a pedagógusnak rendelkeznie kell a szükséges szabadsággal. Lényeges hangsúlyozni, hogy az iskolai morális nevelés iránti igény teret nyit a pedagógiai innovációk alkalmazására, kipróbálására is. Az újítások esetében pedig érdemes szem előtt tartani, hogy a morális nevelésben leghatékonyabbnak az interaktív, a gyermekeket részvételre ösztönző, aktivitásukat megfelelően irányító módszerek. A pedagógusképzésben ezért ösztönözni kell az önálló és kreatív gondolkodást, a hallgatók egyéni képességei kibontakoztatásával a személyes, újító attitűdöt.

4. A 21. század kihívásai

A morális nevelés igénye nem csupán az iskolai oktató-nevelő munka kiegészítését, a gyermekek neveléséből mindaddig kimaradt, de érzékelhetően hiányzó feladatok beemelését jelzi, hanem egyben azt is, hogy a jelenkor gyorsan változó társadalmi és technikai környezete olyan új erkölcsi problémák felbukkanását jelentette, amelyek kezelésére se a szülők, se a pedagógusok nem voltak felkészülve. A digitális környezetben nem alkalmazhatók automatikusan azok a normák és szabályok, amelyek a társadalom életében meghatározónak tekinthetők. E téren tehát a pedagógusnak útmutatót kell adni a gyermekek és szüleik számára is. Ennek érdekében tájékozottnak kell lennie az újabb jelenségek tekintetében, a problémákra pedig átgondolt, az erkölcs alapelveit jól alkalmazó válaszokat kell adnia.

Az elmúlt évtizedek egyik jelentős felismerése, hogy a modern médiumok térnyerésével a szocializáció közege és folyamatai is megváltoztak – a morális nevelésnek pedig értelemszerűen követnie kell ezt a változást. A közösségi élet átalakult: a digitális környezet révén más módon jönnek létre a csoportok és a közösségek, a digitális eszközökkel folytatott kommunikáció térnyerése a szemtől-szembeni érintkezés kárára pedig új erkölcsi kérdéseket vet fel. Az empátia kialakításához, a társak iránti érzékenység fejlesztéséhez szükség van a közvetlen kommunikációra, melyek során a gyermek megismerheti és megértheti társai érzéseit. A pedagógusnak törekednie kell rá, hogy a digitális eszközökkel folytatott interakciók közvetettségének e hátrányait ellensúlyozza.

A morális nevelés ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy a pedagógus a digitális eszközök elutasításával kísérli meg érvényre juttatni az erkölcs alapelveit. A nevelés

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

során a gyermekeket fel kell készíteni a 21. század világára, megcélözva, hogy a digitális környezetben felelősségteljesen cselekvő, az interakciókban empatikus módon viselkedő, normakövető, társai felé a közvetlen és a közvetett kommunikáció során egyaránt korrekt magatartást tanúsító felnőtté váljon.

5. Felkészítés a morális nevelésre: új kurzusok és gyakorlati képzés

A pedagógusok feladatának bővülését jelentő morális nevelés az óvó- és tanítóképzésben szükségessé teszi a kurzuskínálat átalakítását vagy bővítését. Új kurzusok megindításakor szem előtt kell tartani a morális nevelés terén kiadott szakmai anyagok tartalmát, valamint az erkölcsstan tankönyvek jellegzetességeit (e köteteket hozzáférhetővé kell tenni a hallgatók számára is). Az új tárgyak bevezetése a felsőoktatásban igen nehézkes, mivel a hallgatók óraterhelését növeli; lehetőség híján célszerű a meglévő kurzusok tematikájának újragondolása, a morális nevelés igényéhez igazodó elemek bevezetése.

A pedagógusképzésben a morális nevelésre történő felkészítés az elméleti alapok elsajátítása mellett a gyakorlat megszerzését is jelenti. Természetéből adódóan a morális nevelés komoly gyakorlati felkészítést igényel: hatékonyságához olyan megfelelő kommunikációs és pedagógiai képességek kellenek, amelyeket nem lehet pusztán elméleti órákon elsajátítani, ezért feltétlenül szükséges, hogy a felsőoktatásban a hallgatók felkészítést kapjanak gyakorlati téren is. Célszerű a meglévő iskolai gyakorlatokba integráltan foglalkozni a nevelés egyes kérdéseivel és a módszertani lehetőségekkel. A pedagógusképzésben általánosságban is elmondható, hogy lehetőség szerint növelni kellene a gyakorlatok arányát, akár a hospitálás, akár a csoportos és egyéni tanítási gyakorlatok terén – a morális nevelés igényeire való tekintettel ez még inkább hangsúlyozható.

A mentori rendszer kiemelten alkalmas a felkészítés terén. A több éves-évtizedes nevelési tapasztalattal rendelkező tanítók hitelesen képesek felkészíteni a növendékeket, rávezetve őket a jó gyakorlatokra, megfelelő pedagógiai eszközök és módszerek választására.

Összegzés

A morális nevelés az oktatás- és neveléspolitikai egyik kiemelt és határozottan deklarált célja. Ennek érdekében a pedagógusképzésbe olyan elemeket kell beemelni, amelyek a hatékonyan készítik fel a hallgatókat a nevelés feladataira. A képzés megtervezésében a Nemzeti Alaptanterv köznevelési célkitűzései és a Kerettanterv leírásai irányadóak. A pedagógusok ugyan már korábban is elláttak nevelési feladatokat (az óvodai és az iskolai munka ezt egyértelműen előfeltételezi is), külön fejlesztendő területként a morális nevelés mégis újdonságot jelent. Ez egyszerre lehet motiváló kihívás, összetett feladat, valamint a pedagógiai munka egészének újragondolása is. A pedagógusok következő generációjának alkalmasnak kell lennie arra, hogy a nevelési feladatokat egy folyamatosan változó társadalmi-technikai környezetben, innovatív, de ugyanakkor az értékeket hitelesen közvetítő módon lássák el. Komoly felelőssége van ebben az óvó- és tanítóképzésnek, mivel a pedagógusok következő generációit úgy kell felkészíteni, hogy ne csupán a megjelenő könyvektől várjanak útmutatást az oktatáshoz, hanem legyenek képesek a morális neveléshez nélkülözhetetlen kreatív, egyéni, a

SZÉCHENYI 2020MAGYARORSZÁG
KORMÁNYAEurópai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0007
„ORSZÁGOS KOORDINÁCIÓVAL A PEDAGÓGUSKÉPZÉS MEGÚJÍTÁSÁÉRT”

gyermeket bevonó, aktivizáló és ösztönző foglalkozások tartására.

Lehmann Miklós

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Tanító- és Óvóképző Kar
Társadalomtudományi Tanszék
lehmannm@tok.elte.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE